

ALEVİLİK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Alevi Studies

HAKEMLİ DERGİ

Yaz/*Summer* 2013, Sayı/*Volume* 5

Uluslararası Süreli Yayın - 6 ayda bir yayımlanır - Ücretsizdir.

ISSN 2146-4421

Ankara, Haziran - 2013

علي

KÜTAHYA ERENLERİNİN MENKIBELERİNDEKİ KERAMET MOTİFLERİ[1]

MIRACLE MOTIFS IN THE EPIC OF KUTAHYA SAINTS

Erdal ADAY[2]

ÖZET

Kütahya yöresi türbe ve yatırları hakkındaki anlatılarda, "Horasan Erenleri" olarak adlandırılan velîler, Anadolu'nun fethinde sistematik bir iskânlaştırma fonksiyonu icra etmişlerdir. Her biri bir bölgeye manevi bir görevlendirmeyle gelmişler ve dergâhlarını kurmuşlardır. Tarihi kimlikleri, menkıbelere karışmış velîlerin etkisini onların gösterdiği kerametler arttırmaktadır. Hayatta iken çeşitli kerametler gösteren, insanlara iyilikler eden velîler, bu hususiyetlerini öldükten sonra da devam ettirirler.

Bu yazıda, Kütahya erenleri hakkında anlatılan menkıbelerdeki keramet motifleri, Velînin Vücudunda Oluşan Keramet Motifleri bağlamında incelenmiştir. Türk coğrafyası Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar bir vücut gibidir, her bölgesinde anlatılan menkıbelerdeki motifler benzerlik gösterir; hiç kuşkusuz bu durum Türk kültürünün ırmak gibi bir kaynaktan doğup, çeşitli kollara ayrılarak yayılmasını hatırlatmaktadır.

Bu çalışma, saha araştırması sonucunda ortaya çıkmıştır, menkıbelerden alıntılar yapılırken önce türbenin adı, daha sonra da türbenin bulunduğu yer belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kütahya, Türkistan, Türbe, Eren, Motif.

ABSTRACT

In the narratives about Kutahya region's monuments and shrines, scholars who are known as Khorasan saints had performed a systematic settling function in the conquest of Anatolia. Each of them had come to a region with a spiritual assignation and had founded their convents. The miracles that the scholars showed, whose historical identities live mixed with the epics, have increased their impacts. Scholars those who had showed various miracles in their lives

1 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Erdal Aday. (2013). Kütahya İli Türbe ve Yatırları Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

2 Dr., Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

and had done favor for people have continued these traits even after death.

In this article, the miracle motifs which have been told about Kutahya saints in the epics have been studied in the context of "Miracle Motifs Formed on Saints' Body". Turkish geography is like a body from Central Asia to the Balkans, we can see the similarity of motifs described in epics in every part. Undoubtedly this case evokes the fact that Turkish culture arosed from a source such as a river and spread by being devided to the various arms.

This study had come out as a result of field research. While making quotations from epics first the name of monument and then its place has been given.

Key Words: Kutahya, Turkestan, Tomb Saints, Motif.

GİRİŞ

İslâm dininin doğuşundan yaklaşık iki yüz yıl sonra tasavvuf akımları görülmeye başlamıştır. XII. yüzyıldan sonra da özellikle tarikatların ortaya çıkmasıyla velîlerin hayatlarını anlatan menkıbeler oluşmuştur. Bu menkıbeler, dedelerin, babaların, erenlerin çevresinde Anadolu'da kendilerine yeni bir ruh bulmuşlardır. Anadolu Türkmenleri, "abdal, dede, baba" unvanlarını taşıyan kişilerin vaazlarını heyecanla dinleyip söylediklerini uygulamışlar ve bunlara "Horasan Ereni" adını vermişlerdir (Köprülü, 1993: 165).

Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında önemli katkıları bulunan üç evliya zümresi; Türkistan erenleri, Horasan erenleri ve Rumeli erenleri diye adlandırılmaktadır (Aşan, 1998: 55).

Bu zümreler, geldikleri coğrafyaya veya izledikleri güzergâha nispetle Horasan Erenleri olarak adlandırılmaktadır. Evliya menakıbnamelerinde de Anadolu'ya göç ettiğinden söz edilen dervişler, hangi tarikata mensup olursa olsun, mutlaka Horasan'dan göçme, yani Horasan Erenleri'nden sayılmaktadır (Kozan, 2012: 313).

Moğol istilâsından sonra, birçok Horasan ereni Anadolu'ya gelerek, Türkleşmeye ve İslâmlaşmaya büyük katkılar sağlamışlardır. Yesevi dervişlerin Anadolu'ya getirdikleri Yesevi öğretisiyle oluşan tasavvufi yol, bir yandan Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasına katkı sağladığı gibi hikmetlerle oluşan edebi zevk de tasavvufi edebiyatın şekillenmesine imkân vermiştir (Kemikli, 2002: 885).

Tarihi kimlikleri, menkıbelere karışmış velîlerin etkisini onların gösterdiği kerametler arttırmaktadır. Sağlığında çeşitli kerametler gösteren, insanlara iyilikler eden velî, bu hususiyetlerini öldükten sonra da devam ettirir.

Keramet, tasavvufta belli mertebelere ulaşmış kişilerin gösterdikleri olağanüstülüklerdir (Gündüz, 1998: 217). Velînin birtakım olağanüstülükleri olarak adlandırılan keramet velîye, peygamberliğe benzer bir statü kazandırmaktadır. Mucizeler

peygamberlere has iken velîler ise keramet gösterirler. Peygamberliğin velîlikten ayrı ve onunla kıyaslanamayacak ölçüde üstün bir makam olduğunu sufiler ısrarla tekrarlamışlardır. Ancak her zaman mevcud olan bu paralellik IX. yüzyılda Hz. Muhammed için kullanılan Hatemü'l-Enbiya terimine benzer bir Hatemü'l-Evliya (Velîlerin Mührü) kavramının doğmasına neden olacaktır (Ocak, 2010: 3).

Velîler, kerametsiz olmaz, velîlerde birtakım kerametlerin olması caizdir. İşte velînin kerametlerini anlatan, sık sık tekrarlanan olaylara belli bir özellik katan unsurlara motif adı verilir.

Kütahya ili türbe ve yatırları etrafında anlatılan menkıbelerde geçen keramet motifleri[3] sekiz ana başlıkta değerlendirilebilir:

1. Velînin Kendi Vücudunda Oluşan Keramet Motifleri
2. Tabiat Varlıkları ve Eşya Üzerinde Cereyan Eden Keramet Motifleri
3. Hayvanlar Üzerindeki Keramet Motifleri
4. Mukaddes Varlıklar Üzerinde Cereyan Eden Keramet Motifleri
5. Gizli Şeyler Üzerindeki Keramet Motifleri
6. Biyolojik Mahiyette Keramet Motifleri
7. Velîliğini Kabul Edenlere Yönelik Keramet Motifleri
8. Velîliğini Kabul Etmeyenlere Yönelik Keramet Motifleri

Çalışmanın hareket noktası "Velînin kendi vücudunda oluşan keramet motifleri" olmuştur. Burada velî merkezinde gerçekleşen fizyolojik değişim ele alınmıştır. Bunlar:

1. Doğum Sırasında Olağanüstü Haller

Kütahya yöresi türbe ve yatırları etrafında oluşan anlatılarda, velînin kendi üzerinde cereyan eden ilk keramet, onun doğumu ile ilgilidir. Dönenler Camisi içinde yatan Sakıp Dede'nin doğumu, annesine öncesinden haber verilir.

Sakıp Dede doğmadan önce, annesi Halime Hatun, rüyasında mübarek bir zat görür. O zat: "Allahu Teâla, sana üç beş gün içinde bir oğul verecektir. Gözünü aç, onun kıymetini bil. O, bizim yüksek oğlumuz olacaktır. Sana da dünya ve âhirette faydası çok olacaktır" der. Annesinin bu rüyasından birkaç gün sonra Sakıp Dede doğar (Evliyalar Ansiklopedisi, 1992: 165).

Hacı Bektaş Velâyetnamesi'nde, velînin kendisi üzerine cereyan eden ilk keramet onun doğumu ile ilgilidir. Yirmi dört yıl çocuğu olmayan Sultan İbrahim, yanındaki büyükler ve beylerinin tavsiyesi üzerine bir hafta boyunca, âlimlere ve hafızlara, Kur'an

3 Bu sınıflandırma yapılırken, Ahmet Yaşar Ocak'ın Bektaşi Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler Metodolojik Bir Yaklaşım adlı çalışmalarıyla, Hamiye Duran'ın Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi ve Velayetname'de Geçen Motifler adlı doktora çalışmasından faydalanılmıştır.

okutur. Dervişler, fukaralar dua eder. Sayısız altın ve gümüş sadakalar dağıtır. Allah'a, bir evlât vermesi için dua edilir. Sultan İbrahim: "Ya Rabbi bana kendi katından temiz bir soy bahşet, doğrusu sen duayı işitirsin" diye dua eder (Kur'an, Al-i İmran, 38. ayet). Bunun üzerine Hatem Hatun hamile kalır. Dokuz ay tamam olur (Duran, 1995: 26; Gölpınarlı, 1995: 3-4).

Aynı motif, Oğuz Destanı'nda da işlenmiştir. Kara Han'ın padişahlığa lâyık bir oğlu dünyaya gelir, üç gün üç gece anasının sütünü emmez, anası artık onun hayatından ümidini keser, kederli ve endişeli bir gün rüyasında oğlunun kendisine bir şeyler söylediğini görür: "Eğer sütünü emmemi istiyorsan biricik Tanrı'ya ikrar ve itiraf et, üzerine olan hakkını olduğu gibi farz bil." Kadın bu rüyayı üç gün üç gece görür, kocasından gizli olarak Tanrıya iman eder, elini göğe kaldırıp dua eder ve der ki: "Ey Tanrım bari ben bîçarenin sütünü bu çocukcağızın zevkine uydurup tatlı kıl." Bunun üzerine Oğuz da anasının göğsüne yapışıp emmeye başlar (Togan, 1982: 17).

Velînin kurallarından birisi, velî ya kendini gizler ya da belli eder. Türk ulularında halk tasavvufu itibarıyla görevli velî, görevi gereği kendisini "açık" eder veya etmez. Mezarının yapılmasını isteyebilir veya etrafındaki pis su akıntısından rahatsız olur, bu durumu insanlara kerametiyle bildirir. Mezarının yerinin değiştirilmesine icazet verebilir. Böyle durumlarda velînin müsaadesinin alınması gerektiğine inanılır (Kalafat, 2000: 141).

Köylü ve mahalleli Gencer Dede'nin kabrini bulmak ve üzerine türbe yaptırmak için yörede kalp gözü açık olan bir zatı Dede'nin yerini bulması için köye getirmiştir. Daha türbenin olduğu yere gelmeden şunları söyler: "Mahalleli bu dedenin üzerinden gelip geçmekte, çeşmenin ayağından akan pis sular dedeye zarar vermekte…" (Gencer Dede/ Tavşanlı İlçesi Eşen köyü).

2. Öldükten Sonra Keramet Gösterme

Öldükten sonra keramet gösterme motifi, menakıbnamelerde sık görülen bir motiftir. Velînin ruhaniyetinin öldükten sonra da insanları irşad ve iyilik edeceğine inanılır. Hacı Bektaş Velî Velâyetnamesi'nden başka, Abdal Musa, Velâyetname-i Otman Baba, Menakıb-ı Sipehsalar, Keramat-ı Ahi Evran, Menakıb-ı Mahmud Paşa, Menakıb-ı Gülşenî, Menakıb-ı Eşrefzade (Ocak, 2010: 85) gibi menakıb kitaplarında da bu motif bulunmaktadır.

Sağlığında çeşitli kerametler gösteren, insanlara iyilikler eden velî, bu hususiyetlerini öldükten sonra da devam ettirir. Kütahya ili türbe ve yatırlarında yatan bu zatların en belirgin kerameti, çevresinde bulunan kişilere, varlığını göstermektir. Türbede yatan zatlar, diğer türbe ve yatırlarda bulunan velîleri ziyaretleri sırasında kişilerin karşısında zuhur ederek görünürler. Velîyi gören kişiler, bunu anlattıklarında bir daha bu zatları göremezler.

Türbe ve yatırlardaki zatların belli şartlar içerisinde dirildiğini gösteren motiflere

rastlanmaktadır. Yatır mezarlarının birbirini görecek tarzda yer alması, böylece onların sürekli birbiriyle haberleştikleri anlayışı, yaygın olarak görülmektedir (Cemiloğlu, 2002: 120).

Yerinin belli olmasını isteyen velî, rüyalara girmek suretiyle, türbe ve yatırın bulunduğu yere ışık hüzmesi düşürerek ya da türbe ve yatırın bulunduğu yerden ses vermesi neticesinde bir anlamda kendini gösterir.

2.1. Türbeden Ses Duyulması Neticesinde Varlığını Gösterme

Saha çalışmalarında, bu zatların varlığı ile ilgili kanıtlardan birisi de türbelerden geldiği söylenen seslerdir. Yörede velîlerin birbirlerine gelip gittikleri inancıyla, bir musiki âletinden geldiği söylenen seslerin duyulması inancı hakimdir. Duyulan ses bazen def, bazen kudüm, en çok da dümbelek sesidir. Bunda da Mevleviliğin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Semah ayinlerinde ve tasavvuf erkânlarında ayinler düzenlenirken müziğin yeri önemlidir.

Baba Sultan'ın kabrinin karşısında oturan Hecipler'den yaşlı adam geceleyin def sesine benzer sesler duyup, dışarıya çıkar. Baba Sultan'ın etrafında altı yedi insan silueti görür. Bunların, namaz kıldıklarını ve daha sonra oturduklarını söyler. Yaşlı adam bu olaydan başkalarına da bahseder. O gecenin sabahında, Baba Sultan kabrinin yanına gidenler altı yedi kişinin oturduğu yere, kırağı yağmadığını görmüşlerdir. (Baba Sultan/Merkez Köprüören köyü).

Halk arasındaki inanca göre, Hüseyin Gazi ölmüş olarak kabul edilmez, bu nedenle onun hala insanlar arasında dolaştığına inanılır. Anlatılara göre, Hüseyin Gazi, cuma akşamları yanındaki askerleri ile beraber kudüm çalarak Kazantaşlarına doğru gider, bu duruma köy halkından pek çok kişi şahit olmuştur (Hüseyin Gazi/Merkez Körs köyü).

Ses geldiğine inanılan türbe ve yatırlar ise şunlardır: Alacaatlı Baba/Merkez Güveççi Mahallesi, Horasan Erenleri/Merkez Sekiören köyü, Gayberenler/Merkez Aydoğdu köyü.

2.2. Kişilerle Konuşarak Varlığını Belli Etmesi

Velî, insanların karşına çıkıp, onlarla konuşmak suretiyle varlığını gösterir. Bu buluşma anında türbe ve yatırda yatan zatlar kendileri hakkında bilgiler verir, adını açıklar, hangi tarikata mensup olduğunu dahi ifade edebilir. Türbenin bakımının yapılması için de kişilerin karşısına çıkıp, onlarla konuştukları da anlatılır.

Gevrekseydi Türbesi'nde köy ahalisinden yaşlı bir kadın, sabah namazı sırasında, türbenin ilerisinde bulunan bir çeşmeden testisini doldurmaya gider. Türbede yatan zat: "Kızım Aşa (Ayşe) elindeki testiden su dök de bir abdest alayım" der. (Gevrekseydi/Merkez Gevrek köyü).

Bir kadın, rüyasında Zekeriya Efendi'yi ziyarete gider. Türbenin kapısına varır, tam içeriye gireceği zaman bir bakar, türbenin

içinde uzun boylu, esmer sakallı, nur yüzlü bir kişi görür, o kişi yerinden doğrulur kadına: "Kızım, korkma şimdi sufiler beni ziyarete gelecekler, ona hazırlık yapıyorum" der. Kadın da: "Efendim hangi tarikata mensupsunuz" diye sorduğu zaman, "Şazeli Tarikatı'na mensubum" der. (Zekeriya Efendi/Simav İlçesi).

Türbe ve yatırdaki zatların kişilerle konuşarak varlığını belli ettiği mekânlar şunlardır: Ahi Evren/Kütahya Merkez, İkizler Tekkesi/Tavşanlı Dedeler köyü, Alâ Sultan/Tavşanlı Kayaarası köyü, Hüseyin Gazi/Merkez Körs köyü, Öteköy Tekkesi/Merkez Karağaç köyü, Beşler Türbesi/Merkez Karağaç köyü, Bayramşah/Merkez Bayramşah köyü, Kükürt köyü Dedesi/Merkez Kükürt köyü, Gayberenler/Merkez Aydoğdu köyü, Cemal Sultan/Afyonkarahisar, Eren Tekkesi, Er Geldi/Altıntaş İlçesi Eren köyü, Kızlar Tekkesi/Altıntaş İlçesi Işıklar köyü.

2.3. Işık Belirmesi Sonucunda Varlığını Gösterme

Menkıbelerde, yani din uluları hakkında anlatılan hikâyelerde ışık, yoğun olarak geçen bir motiftir.[4] Kütahya yöresi türbe ve yatırlarındaki zatların türbelerinde, geceleri ışık yandığı inancı oldukça yaygındır. Menşe (ağacın, dağın, gölün, milletin vb. ilk şekli) efsanelerinde, Gök'ten inen ışık, ulusun doğuşuna zemin hazırlamıştır. Türk kültüründe ışık ile ilgili inanışların temelinde Türk mitolojisi, Budizm ve Maniheizm'in izleri vardır.

Kütahya yöresi türbe ve yatırlarında da ortak olan gece ışık yanması motifi farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Örneğin; Seyyid Ali Sultan Türbesi'nin bulunduğu yere nur inmekte ve yıldız gibi nurlandığına inanılmaktadır. Bu nurun inmesinin, ocağın eski dedesi (merhum Ali Rıza Kayıhan'ın babası) tarafından görülmesi, erkânın (cem) doğru yolda olduğu şeklinde yorumlanmıştır (Seyyid Ali Sultan/Merkez Çamlıca köyü).

Köyün çobanı, koyunlarını Işık Dede'nin Türbesi'nin olduğu alanda otlatırken uyuyakalır. Aradan hayli zaman geçer, uyanır uyanmaz hemen koyunlarını aramaya koyulur. Koyunların tamamı Işık Dede'nin türbesi etrafında toplanmış ve türbenin olduğu yere de ışık hüzmesi inmiştir (Işık Dede/Altıntaş İlçesi Işıklar köyü).

Kadının biri cuma günü, sabah namazını kıldıktan sonra köy odasının içerisinde çıra yandığını görür, yıllardır kullanılmayan odaya kimin geldiğini merak eder, biraz sonra ışık söner, sabaha kadar kapısına bakar ama kimsecikleri göremez. Aklına erenlerin mübarek günlerde türbeyi ziyaret ettiği gelir ve o kişinin Bayramşah olduğunu ifade eder (Bayramşah/Merkez Bayramşah köyü).

Işık indiği rivayet edilen diğer türbe ve yatırlar şunlardır: Köse Kalfa/Tavşanlı İlçesi Yeniköy, Güzüngülü Türbesi/Gediz İlçesi

4 Bkz. Mehmet Naci Önal, Türk Mitinin Oluşumunda Işığın Rolü, Journal of Turkish Studies, Şinasi Tekin Hatıra Sayısı II. C. 31/II, s. 145-158.

Güzüngülü köyü, Şair Şeyhi/Merkez, Perişan Dede/Altıntaş İlçesi Erenköy, Sarıkız/Gediz İlçesi Cebrail köyü.

2.4. Mezarının Yerini Kendisi Belirleyerek Varlığını Gösterme

Ölmeyen ölüler olarak adlandırılan bu zatlar, bedenlerinin nereye gömüleceğini hayattayken bildirirler. Bazen kendisine mekân seçilen yeri kabullenmeme bazen de kendi isteğiyle makamını belirlediği yönündeki menkıbeler Anadolu'da olduğu gibi Kütahya'da da anlatılmaktadır.

Türklerle, Bizanslılar arasında Işıklar köyü ile Alıncık köyünün bulunduğu yerde savaş olur. Düşman yenilerek kaçar, Türklerden dokuz kişi şehit olur. Bu şehitlerin, Abdülkadir Geylani Hazretleri'nin müridleri olduğu söylenir. Bu şehitlerin nereye defnedileceği konusunda iki köy arasında ihtilaf çıkar. İki köy de, kendi köylerine gömülmelerini çünkü şehitlerin kendi sınırları içinde şehit olduklarını iddia ederler. Duruma Seyyid Battal Gazi müdahale eder. Şehitlerin tabutlarının iki köy arasına konulmasını, zira gömülecek yeri şehitlerin kendilerinin tayin edeceğini söyler. Dediği gibi yaparlar. Ertesi gün tabutlardan dört tanesinin Işıklar köyüne, beş tanesinin de Alıncık köyüne doğru hareket ettikleri görülür, bunun üzerine gönül rahatlığıyla bugünkü kabirlerine defnedilmişlerdir (Alıncık Türbesi/Altıntaş İlçesi Alıncık köyü).

2.5. Mezarının Bulunduğu Yerde Saygısız Davrananlara ve Varlığını Sorgulayanlara Kendini Gösterme

Türbe ve yatır ziyaretlerinin iki temel prensibi vardır. Bunlardan ilki türbelerin cazibesi; ikincisi ise türbe ve yatırlarla ilgili yasaklardır. Yasakların ihlâli neticesinde velî ortaya çıkar ve saygısızlıkta bulunanları uyarır ya da cezalandırır.

Çetirler Dedesi'nin bulunduğu yerin hemen yanı başında ahır vardır. Ahırdaki hayvanların hepsi ölür, sebebi ise Dede'nin bulunduğu yere hayvan tezeklerinin atılmasıdır. Köylü rüyasında belirtilen yere mezar yapar ve bir daha orayı pisletmez (Çetirler Dedesi/Domaniç İlçesi Çetirler köyü).

Türbeye yakın oturan komşuların tavukları türbeyi pisletirlerse o evden birileri hastalanır ancak; türbenin bakımı yapılırsa hasta olan kişinin iyileşeceğine inanılır (Ahi İzzettin/Merkez).

Er Yatağına yakın bir yerde köylüler çok yorulurlar. Çocuklardan birinin abdesti gelir, babası uyarmasına rağmen çocuk yatırın bulunduğu yakın bir yere tuvaletini yapar. Mağaranın içine büyük bir ateş topu gelir (Er Yatağı/Hisarcık İlçesi Şeyhler Kasabası).

Eren ve evliyaların kerametleri herkes tarafından bilinir; bunların sınanması hoş karşılanmaz. Dedeler köyü halkı, türbenin kapısının herkese açılmadığına inanmaktadır. "Sarı İsmail'e ve hastalara kapı açılır, inanmayanlara açılmaz." Halk arasında Sarı

İsmail Türbesi'nin kapısının kendisine ve hasta olan kişilere açılacağına inanılır, onun büyüklüğüne inanmayanlara ise kapının açılmayacağı inancı yaygındır. Ahmet Turan başından geçen bir hadiseyi şöyle anlatır: "Hep derlerdi, bazı geceler türbenin ışıkları yanar, içeride semah yaparlar, zil ve def sesleri gelir diye. Böyle şeylere hiç inanmazdım. Bir gün köye geç geldim, eve giderken türbenin ışıklarının yandığını ve içeriden zil ve def seslerinin geldiğini duydum. Hemen kapıya yöneldim, kapı açılmadı. Birkaç defa zorladım yine açılmadı. Sonra aklım başıma geldi. 'Sarı İsmail'in büyüklüğüne ve türbenin mübarek bir yer olduğuna inandım' dedim kapı kendiliğinden açıldı" (Öz, 1996: 170).

2.6. Rüya Neticesinde Varlığını Gösterme

Rüya, insanın zihnine gelen boş bir hayâl ve görüntüden ibaret değil, gerçektir ve gerçekten yaşanmış kabul edilen bir durumdur. Bu durumdan hareketle rüyada uyarılma motifi oldukça yaygındır. Bu uyarı, genellikle türbede yatan zata rahatsızlık veren kişilerin uyarılması şeklinde gerçekleşir. Kütahya Merkez Ali Dede yatırını ve Tavşanlı Tepecik Ece Sultan'ın mezarlarını kaldırmak isteyen mühendisin rüya yoluyla durumdan vazgeçirilmesi velînin kerametlerindendir.

Türbedar ailesinden kaynak kişi Bektaşi felsefesinden vazgeçip başka bir yola girmeye karar verir. O gece rüyasında Ebe Ana, Arap Dede ve Ali Dede'yi görür, başlarına büyük bir felâket geleceğini, çocuklarını kaybedeceğini söyler (Ebe Ana/Domaniç İlçesi Saruhanlar köyü).

Bazı türbeler rüya neticesinde bulunurlar. Fatih döneminde Ak Şemsettin'in Eyyub El Ensari'nin İstanbul'daki mezarını, Erzurum'lu İbrahim Hakkı Hazretleri'nin Abdurrahman Gazi mezarını bulması, Tabduk Emre ve Yunus Emre'nin mezarlarının rüyadaki bir keşif ilham yoluyla tespit edilmesi, velîlerin gerek sağlığında gerekse öldükten sonra da manevi güçlerinin ve otoritelerinin göstergesidir (Günay vd., 1996: 84).

Bu etki hiç kuşkusuz Anadolu'nun her köşesinde var olan ziyaret yerleri için de anlatıla gelmiştir. Söylemez Dede'nin mezar yeri de rüya sonucunda bulunmuş ve bugünkü sınırları tespit edilmiştir (Söylemez Dede/Altıntaş İlçesi Gecek köyü).

Güney köye beş km. uzaklıkta Tavşanlı istikametinde Beş Tepe adlı bir yerde mezarlıklar varken, rüya sonrasında Çat Dede mevkisinde bir velînin varlığı tespit edilmiş ve o günden sonra ziyaretler gerçekleşmiştir (Çat Dede/Domaniç İlçesi Güney köyü).

Hüseyin Dede'nin mezarının bulunduğu yerde önceden mezar yokmuş, fakat halk arasında burada bir velînin yattığı bilinirmiş. Mezarın bulunduğu yerin karşısına bir aile ev yapıp yerleşmiş. Evin sahibi burada bir yatır olduğuna inanmazmış. Bunu da herkese söylermiş. Bir gece rüyasında Hüseyin Dede bu kadını sürüye sürüye götürmüş. "Bak ben burada yatıyorum. Yerim burası" demiş.

Sabah olunca orayı kazmışlar ve kemiklerini görmüşler. Hemen etrafını çevirip düzeltmişler. Bugünkü hale getirmişler (Hüseyin Dede/Merkez).

Rüya sonucunda inşa olunan türbe ve yatırlar şunlardır: Enderesi Dedesi/Simav İlçesi Şenköy, İbrahim Sultan II/Merkez, Cafer Dede/Merkez, Çetirler Dedesi/Domaniç İlçesi Çetirler köyü, Tekke/Merkez Kırgıl köyü, Seyit Ömer/Merkez Seyitömer Belediyesi, Babaaltı/Merkez Anasultan köyü, Seydi Sül Dede/Altıntaş İlçesi Altıntaş köyü.

3. Tayy-i Zaman, Tayy-i Mekân

Aynı anda birden fazla yer ve zamanda görülme hem mitolojik kaynaklı hem de Kur'an-ı Kerim kaynaklı motiflerdendir. Zaman ve mekânı insanüstü bir kuvvetle geçmek, zamanda ve mekânda yol almak mânâsına gelen tayy-i zaman ve tayy-i mekân, velâyetname de sık başvurulan bir keramet motifidir.

"Hacı Bektaş Velî, Rasul Baba'yı gece uykuda iken Suluca Karahöyük'ten Altıntaş'a Beşkarış makamına gönderir. Cemal Seyit Sultan Tükelcik'de ne zaman yemek pişirip sofra yayılsa 'Rasul Baba'ya gel eriş der' bu söz Rasul Baba'ya malum olur yemeği birlikte yerlerdi" (Gölpınarlı, 1995: 86). Velâyetname'de geçen bu olay halk tarafından da anlatılmaktadır.

Tayy-i zaman ve tayy-i mekânın diğer menakıb kitaplarında da sık kullanılması Hz. Muhammed'in Miraç[5]'a yükselmesi mucizesi ile yakından ilgilidir. Miraç, tayy-i zaman ve tayy-i mekândır.

Kısa mesafeden, uzak mesafelere gidip gelme, tasavvufta tayy-i mekân ve tayy-i zaman olarak ifade edilir. Bu durum, genellikle velînin Mekke'ye, Medine'ye, Şam'a gidip gelmesi olarak karşımıza çıkar. Zamanı ve mekânı insanüstü bir kuvvetle geçmek, zamanda ve mekânda yol almak mânâsına gelen tayy-i mekân ve tayy-i zaman Kütahya Merkez Paşam Sultan Türbesi'nde şu şekilde geçer:

Seyyid Nureddin Efendi, beş vakit namazını kılar fakat cuma namazlarına gitmezmiş. Bu durum Paşam Sultan'ın dikkatini çekmiş. Bir gün Paşa Nurettin Efendi'yi ziyarete gider. Günlerden cuma olduğu için Paşa, Nurettin Efendi'yi cuma namazına götürmeye çalışır. Nurettin Efendi henüz vakit var diyerek Paşa'yı oyalar. Nurettin Efendi Mekke'de vaktin girmesini beklemektedir. Mekke'de cuma vakti girince, Nurettin Efendi dolabın kapısını açar. Nurettin Efendi, Paşa'ya gözlerini kapatmasını söyler, daha sonra kendilerini Mekke'de bulurlar. Mekke'de namazlarını kılarlar, fakat Paşa geri dönmek istemez, Nurettin Efendi orda kalmasını istemez, "Ahaliye ne cevap veririm" der. Sonrasında tekrar gözlerini kapatırlar ve eski yerlerine dönerler (Paşam Sultan/Merkez).

5 İsra Suresi 1. ayet: Bir gece kendisine ayetlerinden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir.

Pîr Mehmet Efendi'nin kadıya şikâyeti üzerine kendisini karakola götürmek için gelen zaptiyelerden önce karakola varması, Somuncu Baba'nın Bursa Ulu Cami'nin açılışından sonra, caminin üç kapısından çıktığının görülmesi, Tayy-i mekân ve zaman motiflerine örnektir.

Aziz Dede, askere giden bir kişiye: "Evladım, eğer başın sıkışırsa: Yetiş Ya Aziz Dede diyerek beni çağır." der. Nasihati alan askerin savaşta başı sıkışınca: "Yetiş Ya Aziz Dede" diye çağırır. Harman yerinde askerin çağrısını duyan Aziz Dede, elindeki yabayı sallamaya başlar. Bu sırada Aziz Dede'nin yabasının bir parmağı kırılır. Bu kırık parçayı yanına alan asker tezkeresini aldığında, köyüne getirir ve köylülere Aziz Dede'nin savaş sırasında kendisine yardıma geldiğini söyler (Aziz Dede/Altıntaş İlçesi Akçaköy).

Seyyid İbrahim Sultan, çobanlık yaparak geçimini sağlayan bir köylüdür. Köyün ağasının yanında çalışıp hayvanları ile ilgilenir. Ağası, hac vazifesini yerine getirmek için bir gün Mekke'ye gider. Ağanın karısı, evinde gözleme yapıp helva kavurmuştur. Bunu gören Seyyid İbrahim Sultan, bunlardan ağasına da götürmek ister. Yengesine bir bohça hazırlayıp biraz gözleme ve helva koymasını ister, bunları sıcak sıcak ağasına götüreceğini söyler. Yengesi der ki: "Oğlum, ağan hacıda, çok uzaktadır. Nasıl götüreceksin?" Seyyid İbrahim Sultan, gözleme ve helvayı alarak göz açıp kapayıncaya kadar Mekke'ye varır. Ağasına sıcak sıcak yedirir. Göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir sürede gittiği gibi geri döner. Yengesine, ağasına gözleme ve helvayı verdiğini anlatır, ama yengesi buna inanmaz. Gün gelir ağası hacıdan döner. Gelirken yanında Seyyid İbrahim Sultan'ın ona getirdiği yiyeceklerin kaplarını da geri getirir ve karısına der ki: "Gözleme ve helva, sıcak sıcak çok hora geçti." Bunu duyan kadın, Seyyid İbrahim Sultan'a inanır ve onun keramet sahibi bir zat olduğunu anlar. Sırrı açığa çıkan Seyyid İbrahim Sultan, hemen o anda, orada vefat eder (İbrahim Sultan II/Merkez).

4. Hayvan Kalıbına Girme (Don Değiştirme)

Yeryüzünde mevcut her cisim, her madde bir kuvvetin taşıyıcısıdır, ayrı görünseler de neviler arasında esasta yine benzerlikler vardır. Bu benzerlikler aralarında bazı şekil değişikliklerine yol açarlar. O halde her cisim birden fazla görünüşler altında tezahür edebilir. Bir insan, "hayvan veya bitki yahut eşya biçiminde görülebilir" düşüncesinin neticesinde gelişen ve "don değiştirme" olarak bilinen bu hadise menakıbnamelerde ekseriya hayvan şekline girme olarak görülebilmektedir (Güzel, 1999: 104).

Ahmet Yesevî turna; Seyyid Battal Gazi, Abdal Musa, Sultan Şücaaddin, Resul Baba, geyik; Hacı Bektaş şahin ve güvercin; Resul Baba güvercin; Hacı Tuğrul ve Sarı İsmail doğan; Ahmet Yesevî'ye iftira atanlar da köpek donuna girmişlerdir (Güzel, 1999: 105).

4.1. Doğan Donuna Girme

Bu keramet motifi, şu şekilde yer alır: Osmanlı İmparatorluğu'nun Ehl-i Beyt ile uğraştığı yıllarda yöre halkının cem ibadetlerini müzik eşliğinde yapmalarından dolayı Behice Sultan, Manisa Kadısı tarafından mahkemeye çağrılır. Behice Sultan'ı mahkemeye götürmek üzere köye iki tane zabit gelir ve kadının emrini, Behice Sultan'a iletirler. Behice Sultan, zabitlere dönerek:

"Peki, oğlum, gidelim; ancak siz yürüyün, ben size yetişirim. Ben yaşlıyım, Akdağ Tepesi'ndeki çeşmede buluşuruz" der. Zabitler tereddüt etmekle beraber, Behice Sultan'ın haline, görünümüne bakarak söylenenlere inanırlar ve yola çıkarlar. Bir süre sonra Akdağ Tepesi'ndeki çeşmeye ulaştıklarında gerçekten de Behice Sultan'ın kendilerinden önce buraya ulaştığını ve kendilerini beklediğini görürler.

"Efendim, siz bizden önce nasıl buraya ulaşabildiniz" diye soran zabitlere, Behice Sultan:

"Evladım, kestirme bir yol biliyordum, oradan geldim" diye cevap verir.

"Buyurun, gidelim" diyen zabitlere Behice Sultan benzer bir şekilde:

"Siz yürüyün ben size Salihli'de, Hamza Baba Türbesi'nde yetişirim" der.

Zabitler, uzun bir yolculuktan sonra Hamza Baba Türbesi'ne ulaştıklarında yine Behice Sultan'ın kendilerinden önce oraya vardığını görerek şaşırırlar.

"Efendim, siz yaşlı olmanıza rağmen nasıl olup da bizden önce buraya geldiniz?"

Behice Sultan tekrar:

"Oğlum, kestirme bir yol biliyordum, onun için ben sizden önce buraya vardım" diye cevap verir.

Nihayet Manisa'ya, Manisa kadısının huzuruna çıkılır ve mahkeme kurulur, Behice Sultan yargılanır ve cem yaptığı kudümlerine mahkeme tarafından el konularak cem yapması yasaklanır. Mahkeme sonunda dışarı çıkan Behice Sultan bir doğan kuşu donunda uçarak köye döner ve evin saçağına konar (Haksız Hasan Türbesi/Hisarcık İlçesi Şeyhler Kasabası).

Sarı İsmail'in Tavşanlı'ya gelişi de Velâyetname'de olduğu gibi doğan suretinde gerçekleşir. "Biz ölmeyiz! Suret değiştiririz' diye onu teselli etti. Saru İsmail, gide gide bu kilisenin bulunduğu yere ulaştı. Keşişi Müslüman etti. Kiliseyi yıkıp yerine bir tekke kurdu. Saru İsmail bundan sonra keşişe:

'Ben burada karar edeceğim. Seninle komşu olalım!' dedi.

Bu sözü söyledikten sonra da silkindi. Bir sarı doğan şekline girdi. Uçup Tavaz'da bir yere kondu. Boynunda halkası, ayağında çıngırağı da vardı" (Gölpınarlı, 1995: 80).

4.2. Güvercin Donuna Girme

Bu motif Hacı Bektaş Velî'nin Anadolu'ya gelişi ile alakalıdır (Duran, 1995: 30; Gölpınarlı, 1995, 14-15). Türklerde halen yaşayan eski Türk inanç izlerinden en önemlisi dervişlerin istedikleri zaman kuş veya hayvan kalıbına girebilmeleridir. Eski Türk dininde kamların, kuşların ve hayvanların kalıbına girdiği, onlardan kuvvet aldıklarına inanılır (Duran, 1995: 31).

Türkler don değiştirmeyi "tonuna girmek" deyimi olarak kullanmışlardır. Hacı Bektaş Velî; Bedahşah halkını kıran kâfirleri Müslüman etmek ve Ahmet Yesevî'nin hapisteki oğlu Kutbuddin-i Haydar'ı kurtarmak için şahin donuna: Haydar'ı kurtarıp halkı Müslüman edip dönerken de güvercin donuna girmiştir (Gölpınarlı, 1995: 10-11).

Işık Çakır Sultan'ın güvercin donuna girmesi ile ilgili şu menkıbe anlatılır: Işık Çakır şap ocağı açar ve bunu çekemeyen insanlar kadıya şikâyet ederler. Zaptiyeler Işık Çakır'ı ateşe atarlar, fırının kapısını açtıkları zaman Işık Çakır güvercin olur, fırının kapısından uçar gider ve bugünkü Işık Çakır köyünün bulunduğu yere evine gelir. Işık Çakır köyünün bulunduğu yerdeki koca çama konar ve ötmeye başlar. Eşi de o sırada eşinin zaptiyeler tarafından götürülmesine çok üzüldüğü için: "Tanrı'nın zalimi Işık Çakır'ı yer ile yeksan ettin" der demez hanımı da onun sırrına erer, güvercin donuna girer (Işık Çakır Sultan/Hisarcık İlçesi).

Menkıbelerde don değiştirmede en çok kuşlar tercih edilmektedir. Bu kuşlar arasında başı çeken bugün Anadolu'da da vurulmasına ve etinin yenmesine hoş bakılmayan güvercin gelmektedir. Gerek İslam dini, gerekse de eski Türk dininde güvercin kutsal kabul edilen bir kuştur.

4.3. Geyik ve Geyik Cinsinden Bir Hayvan Donuna Girme

Türk ve Moğol efsanelerinde dişi geyik yer alır. Hristiyan azizlerine atfedilen geyik ile ilgili inançların şamanlara ait olduğu düşünülür. Göktürk hakanının sevgilisi deniz ilahisi olan dişi bir geyiktir. Orta Asya'da kutsal ve iyilik getiren bir hayvan olaraktan geyikler arasında özellikle beyaz geyikler kutsal sayılırdı (Öger 1995: 569-583; Roux, 2002: 156-158).

Eski Türk dininde her kamın kendisine ait özel bir ruhun veya ruhlarının bulunduğuna dair inanç ilk Türk evliyalarında hayvan tonuna girme şeklinde tezahür etmiştir (İnan, 2006: 80-83). Tursun Fakih'in Gazavat-ı Muhammed Hanefi adlı Cenknamesi'nde şeytanın geyik şeklinde görülmesi ve Muhammed Hanefi'yi tuzağa düşürmek için Tâbut'un memleketine götürülmesi de şekil değiştirmeye örnek verilebilir (Çetin, 2002: 91).

Velâyetnamede bu motif iki şekilde geçer; bunlardan birincisinde Hacı Bektaş Velî'nin halifelerinden Rasul Baba Altıntaş'a yakın Beşkarış adlı yere gelir. Beşkarış adlı kâfir beyi büyük bir kilise yaptırmıştır. Kendine tabii olanlarla ava çıkar, gördükleri bir geyiği temaşa ederler, tutmaya çalışırlar, fakat tutamazlar, kovarak kilisenin yanına ge-

lirler, hamle ettiklerinde geyik silkinip güvercin olur. Bunu gören kâfirler Müslüman olurlar. Burada bir manevi şahsın doğru yolda olmayanları, doğru yola getirmek için geyik şekline girdiği görülmektedir (Gölpınarlı, 1995: 86).

Türk mitolojisinde, masallarında ve halk inançlarında mühim bir yeri olan kutsal kabul edilen geyiği avlamak cezalandırmayı gerektirir.

Gerek halk hekimliğinde gerekse de menkıbelerde geyik kutsal bir hayvan olarak karşımıza çıkar. Bugün sanduka üzerlerinde ve türbe duvarlarında asılı bulunan geyik boynuzlarından kutsalla temasa geçmek için faydalanılmaktadır. Menkıbelerde ise, evliyanın bineği olarak geçen geyiğin avlanması ve etinin yenmesi cezalandırmayı gerektirir.

5. Ölüm Esnasında ve Sonrasında Olağanüstü Hallerin Zuhuru

Hacı Bektaş Velî öleceği günü Sarı İsmail'e söyledikten sonra kendisine vasiyette bulunur. Arkasından yas tutmamasını, velîlerin ölmeyip suret değiştirerek fânî cismi koyup ruhlarıyla bakiye azmettiğini söyler. Öldüğü vakit, meyyiti halvet içinde bırakarak kapıyı örtüp dışarı çıkmalarını, çilehane tarafından bir boz atlının gelip kendisini yıkayacağını, Yasin okuyacağını, kefenin hulle donundan olacağını, ceviz ağacından tabuta koyacağını bildirdikten sonra, gelen kişi ile konuşmamasını vasiyet eder. Bundan sonra sıra ile kimlerin türbedar olacağını da söyler. Uzun uzun vasiyet ettikten sonra, Hakk'ın rahmetine vasıl olur (Gölpınarlı, 1995: 88).

Daha sonra Hünkâr'ın dedikleri olur. Yeşil tonlu, boz atlı, elinde yeşil gönderi ile yüzü nikablı kişi çıkar gelir. Vasiyet üzere, Sarı İsmail ile birlikte içeri girer ve Hünkâr'ın hizmetini görürler (Gölpınarlı, 1995: 89).

Kerametin özellikle harikulade bir olay olması, gerektiği zaman meydana gelmesi, velînin velâyetini ispatlayıcı mahiyette olması gerekir. Keramet, velînin Allah'a karşı korkusunu, alçakgönüllülüğünü artırır, şükür duygusunu takviye eder (Ocak, 2010: 27). Bu özellikleri dolayısıyla keramet velînin alametinden sayılmıştır. Aynı hususiyetleri velî, insanlardan da bekler.

Semerköy'den bir kişi, bir cuma günü sabahleyin Bedrettin mevkinde bulunan tarlasına çift sürmek için gider. Tarlada çift sürerken Muhammed Bedrettin Hazretleri gelir, selâm verir. Çift süren kişiye: "Oğlum, bugün hangi gündür" diye sorar. Kişi: "Cuma günü olduğunu" söyler. Muhammet Bedrettin Hazretleri: "Oğlum, cuma günü Müslümanların bayramıdır, bir daha böyle bayram gününde çift sürmeye gelme" der, elini kaldırır. "Yoksa seni döverim" diyerek, elini avucunu açar. Kişi bakar ki, avucunun içi ayrık. Aynı anda kişi kaybolur. Bunu gören çiftçi eşyalarını alarak köye döner (Bedrettin Türbesi/Simav İlçesi Yeşilova köyü).

Adamın birisi, Ece Sultan'ı rüyasında görür. "Bana tavsiyelerde bulunur musunuz?" deyince Ece Sultan: "Bu topraklar erenlerin abdest sularıyla, şehitlerin kanıyla

sulanmıştır. Namazı bırakma, doğruluktan ayrılma. Allah'tan ümidi kesme, senin Rabbin, seni güldürecek. Bizi dualarında unutma" der (Bozyiğit, 2001: 367).

5.1. Başını Kaybetmesine Rağmen Ölmemesi[6]

Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar devamlı savaşarak ilerleyen alperenlerin oluşturduğu kahramanlık efsanelerinde yaygın görülen bir motiftir. Bu motifi taşıyan en meşhur destan Dâsitân-ı Kesikbaş'tır (Ocak, 1989: 8). Halk kültürümüzün ürünü olan kesikbaş en fazla efsanelerde karşımıza çıkmaktadır. Anadolu şehirlerinin fethinde rol olan kesikbaşlar, Anadolu'nun fethini konu alan efsanelerdir. Ocak, kesikbaş motifli türlerin çıkışı konusunda; VII. yüzyıldan itibaren Müslüman Arapların, XI. yüzyıldan itibaren de Türklerin Anadolu fetihleri hadisesini yansıtan türleri, kaynak gösterir (Ocak, 1989: 37). Kellesi koltukta, vatan uğruna savaşan ecdadımız bu toprakların ebedi Türk yurdu olması için, canlarını feda etmişlerdir.

Kütahya yöresi türbe ve yatırları çevresinde oluşan efsanelerde karşımıza en çok çıkan motiflerden birisi, velînin başını kaybetmesine rağmen ölmemesidir. Yiğit, cesur ve kahraman alp tipi Anadolu'nun fethinde her türlü zorluk karşısında mücadelesini devam ettirmiştir. Bu kahramanların kellesi koltukta savaştığı ifşa olunursa, oracıkta şehit olduğuna inanılır.

6 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak. (1989). Türk Folklorunda Kesikbaş Tarih Folklor İlişkilerinden Bir Kesit. Ankara.

Babaaltı Türbesi'nde yatan zatın, savaşta kaybettiği başını koltuğuna sıkıştırıp savaştığı, bu durumu gayri müslim bir kadının görmesi neticesinde oracıkta şehit olduğu rivayet edilir (Babaaltı Türbesi/Merkez Anasultan köyü).

Hüseyin Gazi'nin kellesi koltuğunda bugünkü türbenin olduğu yere kadar geldiği rivayet edilir (Hüseyin Gazi/Merkez Körs köyü).

Ali Baba, Saruhanlar bölgesinin fethi sırasında başı kesilmesine rağmen yere düşmez, savaşmaya devam eder. Kafasını koltuğunun altına alır ve yukarıya türbesinin olduğu yere çıkar, orada şehit olur (Ali Baba/Domaniç İlçesi Saruhanlar köyü).

Kütahya Kalesi fethedilirken Ali Dede'nin, kellesini koltuğunun altında taşıyarak askerlere kalenin alınmasında yardım ettiği rivayet edilmektedir (Ali Dede/Merkez)

Cemalettin Sultan'ın başı kopar, başını koltuğunun altına alarak dövüşe dövüşe yol almaya devam eder. Orada çocuğun biri: "Aa adama bak başı yok, hâla dövüşüyor." deyince öldüğünün farkına varır (Cemalettin Sultan/Merkez).

İbrahim Sultan'ın bir kılıç darbesi ile kafası kopmuş ve kafasını koltuğunun altına alarak savaşmaya devam etmiştir. Hisarın kurtuluşunu gördükten sonra burada şehit düşerek şimdiki mezarının olduğu yere defnedilmiştir (İbrahim Sultan I/Merkez).

Murat Dede, Murat Dağı Ilıca hamamlarının olduğu yerde düşmanla savaşırken, kellesini kaybeder. O zaman, o da kellesini koltuğuna kıstırmış, el yordamıyla, kim gelirse, bütün milleti kırmış. Kadının biri demiş ki: "Adama bak yahu! Kellesini koltuğuna kıstırmış da bütün milleti kırıyor." Öyle deyince eliyle kellesini koltuğundan usulca yere koymuş, kılıcını yere saplamış ve oracıkta Hakk'ın rahmetine kavuşmuş (Murat Gazi/Gediz İlçesi).

5. 2. Velînin Bedeninin Bozulmaması

Birçok Ulucan'ın, evliyanın şu veya bu şekilde kabirleri açıldığı zaman cesetlerinin bozulmadığı görülür. Bu durumun izahı: "Allah yolunda ölenlerin gerçek ölü olmadıkları" inancıdır. Ölmeden önce ölebilmiş olmak, inancı ile izah edilen bu durum, Yunus Emre ve benzerleri için de geçerlidir. Yunus Emre'nin nakli yapılırken cesedinin bozulmadığı, bir elinin yüzünde bir elinin sağ kulağında niyaz eder bir şekilde yatmakta olduğu görülmüştür (Kalafat, 2000: 1-2).

Velîlerin kendi vücudunda gösterdikleri keramet motiflerinden birisi de ölümünden uzun zaman geçmesine rağmen bedenlerinde, tahribatın olmadığı rivayetidir. Ahmet Dede'nin bedeni öldüğü gün gibidir, bozulmamıştır (Ahmet Dede/Tavşanlı İlçesi Ayvalı köyü).

Seyit Ömer Türbesi'nin nakli sırasında mezarı açıldığı zaman görülür ki Seyit Ömer Hazretleri'nin bedeni bozulmamıştır (Seyit Ömer/Merkez Seyitömer Belediyesi).

Şeyh Salih Efendi'nin keramet ehli bir evliya, olduğuna inanılmaktadır. Hakkında anlatılan kerametlerden birine göre; Şeyh Salih Efendi, ölmeden on gün önce gömülmesini istediği yeri söylemiş ve ölümünden kırk gün sonra mezarının açılmasını, eğer vücudu bozulmuşsa tekrar kapatılarak üzerinde nalbant dükkânı açılmasını, şayet vücudu bozulmamışsa bıraktığı para ile üzerinin tekrar kapatılmasını vasiyet etmiştir. Nihayetinde ölümünden sonra vasiyeti yerine getirilmiş ve vücudunun hiç bozulmadığı görülmüş ve mezarı bir türbe haline getirilmiştir (Şeyh Salih Efendi/Merkez).

6. Havada Uçma

Eski Türk dininde şamana ait olan bu özellik İslamiyet sonrasında velîye taşınmıştır. Allah'ın sevgili kulları olarak kabul edilen bu zatlara halk bazı olağanüstülükleri yüklemiştir. Onlar ateşte yanmaz, cansız varlıkları hareket ettirebilir ve gökte uçabilir. Kütahya ili türbe ve yatırları etrafında oluşan efsanelerde bu motif şu şekilde yer alır:

Kemal Sultan'a bazı kişiler tarafından iftira atılır ve kadıya şikâyet ederler. Bunun neticesinde Kemal Sultan mahkemeye uçarak gider. Kadı bu keramet karşısında Kemal Sultan'ın velî bir zat olduğuna inanır ve ondan af diler (Kemal Sultan/Tavşanlı İlçesi Aliköy).

7. Öldürücü ve Tahrip Edici Şeylerden Etkilenmeme

Mitolojik motifler arasında yer alan bu motif, daha çok gayrı Sünni menakıbnamelerde de görülür. Abdal Musa Velâyetnamesi'nde iki şekilde görülmektedir: "Teke Beği Abdal Musa'yı yaktırmak ister. Her evden getirilen odunlarla ateş yaktırılır. Abdal Musa bu durumdan haberdardır ve hemen müridleri ile beraber sema ede ede ateşin içine girer, her girdiği yerde ateş söner, çayır çimen biter. Aynı motif, Kaygusuz Abdal Menakıbnamesi'nde de vardır (Güzel, 1999: 107-108). Velâyetname'de ise; Kara Tonlu Can Baba, Hoy Ata ve Burhan Abdal'la ilgili olarak bu motif geçmektedir.

Kütahya Merkez ve Gediz İlçesi'nde olmak üzere iki tane Kara Donlu Can Baba Türbesi vardır. Bugün ikisi de inanış ve uygulamalar bakımından zengindir. Her ikisi için de Velâyetname'de geçen bölüm şu şekilde anlatılmaktadır: "Hacı Bektaş, halifesi Can Baba'yı, Tatar kavmini Müslüman etmek üzere Erzincan'a gönderir. Tatar Hanı Gülü Han dinlerini değiştirebileceklerini, ancak kendilerinin ikna olabilmesi için, imtihan edilmesini şart koşarlar. Onu, önce üç gün üç gece, kazanda kaynatırlar. Can Baba'ya hiçbir şey olmaz. Ancak sözlerinde durmayıp onun ikinci kez imtihan için ateşe girmesini isterler. Şayet bunu da başarırsa Müslüman olacaklarını söyler. Keşişlerden birisinin de kendisiyle beraber ateşe girmesini ister. Aradan üç gün geçtikten sonra Gülü Han ve beraberindekiler ateşin başına gelirler ve görürler ki Can Baba yalnız başına ateşin içinde oturmaktadır. Can Baba dışarı çıkar, keşişin parmaklarını avucunda dışarı bırakır. 'Bize el verdi, gönül vermedi, gönül verseydi yanmazdı' der" (Gölpınarlı, 1995: 40-41).

Velâyetname'de yer alan bir başka motif ise, halifelerin anlatıldığı bölümde, Hacım Sultanla alakalı olanıdır.

Ateşte yanmama motifi denilice akla Hz. İbrahim'in Nemrut tarafından ateşe atılması hadisesi gelmektedir. Hz. İbrahim Allah'a şirk koşup puta tapanların putlarını kırar. Bunun üzerine Hz. İbrahim'i yakmak için büyük bir ateş hazırlarlar ve eli kolu bağlı olarak onu ateşe atarlar. Ateş, Allah'a sığınan Hz. İbrahim'i yakmaz ve onun için 'serinlik ve esenlik' olur (Kur'an, Enbiya Suresi, 57-69. ayetler). Halk inanışlarına göre Urfa'da bulunan bu yer bir göl olur. Halilü'r-Rahman denilen bu göldeki balıklar mukaddes sayılır ve avlanmazlar. Bu balıklardan yiyenlerin öleceğine inanılır.

Saltukname ve Battalname gibi destanlarda ateşte yanmama motifi sıkça geçer. Eski Türk dininde de kamların ateşte yanmaması bilinen bir gerçektir (Duran, 1995: 43). "Altaylarda XVII. yüzyılda Kalpaz adlı bir kamı, Budizm yaymak isteyen Oyrat beyi ateşe attırır. Kalpaz yanındaki arkadaşı ile birlikte ateşte kalır arkadaşını da kurtarır. Kalpaz'ı tekrar ateşe atarlar yine yanmaz onun büyük bir kam olduğuna inanırlar" (İnan, 2006: 87).

8. Suda Kaynayıp Ölmeme

Velâyetname'de "suda kaynayıp ölmeme" motifi Hacı Bektaş Velî'nin icazetiyle Tatar kavmini Müslüman etmek üzere Erzincan'a giden Kara Tonlu Can Baba ile ilgilidir. Tatar padişahı; Can Baba'yı imtihan etmeye karar verir, bir kazanın içine su doldurup içine Can Baba'yı korlar. Kapağını kapayıp altına ateş yakarlar. Üç gün üç gece kaynatırlar. Dördüncü gün beyler, ulular kazanın yanına gelir, kapağını kaldırırlar. Bakarlar ki Can Baba burçak burçak terlemiş oturmaktadır (Gölpınarlı, 1995: 41).

9. Öleceği Yeri ve Zamanı Önceden Bilme

Mitolojik motiflerden biri olan bu motif Menakıb-ı İbrahim Gülşeni, Velâyetname-i Otman Baba ve Hacı Bektaş Velî Velâyetnamesi'nde bulunmaktadır (Ocak, 2010: 81).

Alâ Sultan ne zaman öleceğini bilir ve ölüm sonrasında bedenine kimsenin dokunmasına izin vermez. Öldüğünde gömüleceği zaman kimseye, elini dahi elletmemiş, mezara kendi girmiş, yatmıştır (Alâ Sultan/ Tavşanlı İlçesi Kayaarası köyü).

Seyyid Ahmet, Hisar'ın bulunduğu yere gelir ve parmağını bugünkü Parmakören köyüne doğru işaret ederek: "Beni aramayın, beni karşıda bulursunuz" diyerek kendisinin öleceği yeri ve zamanı bildirmiştir (Seyyid Ahmet/Merkez Parmakören köyü).

Kardeşlerinin baskısına dayanamayan Şerife Ana, kardeşlerine üç gün içerisinde öleceğini ve kendisini yıkamadan Ebe Ana'nın bulunduğu yere gömmelerini ister. Ağabeyleri buna inanmazlar, üç gün sonra kardeşleri ölür, yıkamak üzereyken güvercinler ağızlarında taşlarla, Şerife Ana'yı yıkamalarına izin vermez (Şerife Ana/Domaniç İlçesi Saruhanlar köyü).

Hacı Mehmet Efendi, bir gün namazdan çıktıktan sonra Hüsüm köylülerine: "Biz falan gün Hakk'a yolcuyuz. Benim cenazemi Ece Sultan'ın oraya getirin, meşe ağacının altına gömün", diye vasiyette bulunur. Çitgöl'deki ailesine de aynı vasiyeti yapar. Dediği gün ölür (Mehmet Efendi/Simav İlçesi Çitgöl Belediyesi).

10. Ölmeden Göğe Çekilme

Bu motife Velâyetname-i Otman Baba'da rastlıyoruz (Kılıç vd., 2007: 269). "Otman Baba, ölümünden önce abdallarını bir yere toplayarak onlara atına binerek göğe çekileceğini bildirmiştir. Gerçekten de abdallar, gökten başı açık, yalın ayak yeşil kanatlı bir kır at getirerek, Otman Baba'yı bindirdiklerini 'alem-i habda' görmüşlerdir" (Ocak, 1983: 197).

Benzer bir menkıbe, Bun Dede için de anlatılır. Bun Dede, zor durumdan kurtulmak için Allah'a yalvarmış ve duası sonrasında göğe çekilmiştir. Savaş anında bunalan Bun Dede: "Ya Rabbim sana sığınıyorum beni nasıl kurtaracaksan kurtar" deyince Cenab-ı Allah, onu oradan kaldırmış (Bun Dede/Merkez).

SONUÇ

Kütahya yöresi türbe ve yatırlarında yatan zatların en belirgin kerameti, çevresinde bulunan kişilere ışık belirmesi, kişilerle konuşması şeklinde varlığını göstermesidir. Türbede yatan zatların, diğer türbe ve yatırlarda bulunan velîleri ziyaret ettiğine inanılır; bu zatlar türbe ziyaretinde bulunan kişilerin karşısında zuhur ederler, onlarla konuşurlar. Velîyi gören kişiler, bunu anlatırlarsa, bu velîleri bir daha göremezler. Kütahya ili türbe ve yatırlarında tespit edilen velînin kendi vücudunda zuhur eden keramet motifleri şunlardır: Tayy-i zaman ve mekân, don değiştirme, ölüm esnasında olağanüstü hallerin ortaya çıkması, havada uçma, öldürücü ve tahrip edici şeylerden etkilenmeme motifleridir. Bu motiflerin büyük çoğunluğunun kaynağı mitolojik kökenlidir.

Kütahya ili türbe ve yatırlarla ilgili menkıbelerin motif yapısı, Anadolu'nun genelini yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

ADAY, Erdal. (2013). Kütahya İli Türbe ve Yatırları Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar. Basılmamış Doktora Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Balıkesir.

AŞAN, M. B. (1998). "Fırat Kenarında Bir Horasan Ereni Şeyh Ahmet Dede". I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri, 13-16 Ağustos. Ankara.

BOZYİĞİT, Yaşar. (2000). Simav'da Ahilik ve Ahiler.

CEMİLOĞLU, Mustafa. (2002). Bursa'da Dağ Köylerinde Türkmen Kültürü. Bursa.

ÇETİN, İsmet. (2002). Tursun Fakih Hayatı-Edebî Şahsiyeti Mesnevileri. Ankara.

DURAN, Hamiye. (1995). Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi ve Velayetname'de Geçen Motifler. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

GÖLPINARLI, Abdülbaki. (1995). Vilayetname Menakıb-ı Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli. İstanbul.

GÜNAY, Ünver vd. (1996). Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri. Ankara.

GÜNDÜZ, Şinasi. (1998). Din ve İnanç Sözlüğü. Ankara.

GÜZEL, Abdurrahman. (1999). Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi. Ankara.

İNAN, Abdülkadir. (2006). Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar. Ankara.

KALAFAT, Yaşar. (2000). "Eskişehir ve Çevresi Ulucanlarında Eski Türk İnançlarının İzleri". VIII. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri, 7-9 Mayıs 2000, Eskişehir.

KEMİKLİ, Bilal. (2002). "Bir Milletin Rûhi Serancâmı: Türk Tasavvuf Edebiyatı". Türkler. C. 5. Ankara.

KILIÇ, Filiz vd. (2007). Otman Baba Velayetnâmesi. Ankara.

KOZAN, Ali. (2012). "Sözlü Ve Yazılı Tarihe Göre Nevşehir Bölgesinde Horasan Erenleri Olarak Bilinen Şahsiyetler". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, S. 61, 313-336.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat. (1993). "Baba". İslam Ansiklopedisi. C.2. İstanbul.

OCAK, Ahmet Yaşar. (1983). Bektaşi Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri. İstanbul.

______________. (1989). Türk Folklorunda Kesikbaş Tarih Folklor İlişkilerinden Bir Kesit. Ankara.

______________. (2010). Kültür Kaynağı Olarak Menakıbnameler Metodolojik Bir Yaklaşım. Ankara.

ÖGEL, Bahaeddin. (1995). Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) II. Cilt. Ankara.

ÖZ, Şeref. (1996). Kütahya Yöresi Adak ve Ziyaret Yerleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.

ROUX, Jean Paul. (2002). Türklerin ve Moğolların Eski Dini. Çev: Aykut Kazancıgil. İstanbul.

TOGAN, Zeki Velidi. (1982). Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili. İstanbul.

Evliyalar Ansiklopedisi. (1992). C. X. İstanbul.

FOTOĞRAFLAR

Sarı İsmail Sultan/Tavşanlı İlçesi Dedeler Köyü

Alâ Sultan/Tavşanlı İlçesi Kayaarası Köyü

Gayberenler/Merkez Aydoğdu Köyü

Sarıkız/Gediz İlçesi Cebrail Köyü

Hüseyin Gazi/Merkez Körs Köyü

Seyyid Ali Sultan/Merkez Çamlıca Köyü

Bayramşah/Merkez Bayramşah Köyü

Cemal Sultan/Afyonkarahisar

Seyit Ömer/Merkez Seyitömer Kasabası

Alıncık Türbesi/Altıntaş İlçesi Alıncık Köyü

Söylemez Dede/Altıntaş İlçesi Gecek Köyü

Paşam Sultan/Kütahya Merkez